

Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları: 211  
Türk Uygarlığı Araştırma ve Uygulama Merkezi: 15

**ТҮРК ЭЛДЕРИНИН  
ТАРЫХЫНДАГЫ  
ДАҢАЗАЛУУ ИНСАНДАР**

**TÜRK TARİHİNDEN  
SEÇME ŞAHSİYETLER**

Бишкек/Bişkek-2017

УДК 94(100-87)  
ББК 63.3  
Т 92

Bu çalışma KTMÜ Türk Uygarlığı Araştırma ve Uygulama Merkezi'nin **2015.SBE.06** kodlu **Türk Tarihinden Seçme Şahsiyetler** adlı projesi olarak hazırlanıp yayımlanmıştır.

**Türk Tarihinden Seçme Şahsiyetler**, Editör: Fahri UNAN, Cengiz BUYAR, Bışkek 2017.

T92 **Түрк элдеринин тарыхындагы даназалуу инсандар. Türk Tarihinden Seçme Şahsiyetler** –Б.: КТМУ. 2017 – 478 б.

ISBN 978-9967-31-584-6

Bu çalışmada Türk dünyasında yaptığı faaliyetlerle tarihe iz bırakmış şahsiyetlerden seçilenlerinin hayatları, eserleri, faaliyetleri hakkında bilgi verilmektedir. Türk tarihinin mühim şahsiyetlerini tanıtmaya amaçlı bütün Türk dünyasını kapsayacak şekilde bir çalışma planlanmıştır.

T 0503000000-16

ISBN 978-9967-31-584-6

УДК 94(100-87)  
ББК 63.3  
© КТУМ, 2017

## İÇİNDEKİLER

TAKDİM .....	3
ÖNSÖZ.....	6
İÇİNDEKİLER.....	8
METE / MOTUN (M.Ö. 209-M.Ö. 174).....	10
OĞUZ KAĞAN (...? - ...?).....	21
ATTILA (434-453).....	30
BİLGE KAĞAN (683-734).....	36
İMÂM-I ÂZAM EBÛ HANÎFE (699-767).....	43
İMÂM BUHÂRÎ (810-869).....	52
İMÂM MÂTURÎDÎ (852/853 – 944).....	58
FÂRÂBÎ (871/72-950).....	66
CATYK БУГРА-ХАН (...?-955).....	75
İBN SÎNÂ (980-1037).....	80
KÂŞGARLI MAHMÛD (1008-1105).....	88
İMÂM SERAHSÎ (1009-1090).....	93
ЖУСУП БАЛАСАГЫН (1017-1019-1077).....	98
SULTAN ALPARSLAN (1029/1032-1072).....	109
I. KILIÇARSLAN (?-1107).....	117
ZEMAŞERÎ, FAHR-I HÂREZM (1075-1144).....	125
HOCA AHMED YESEVÎ – PÎR-I TÜRKİSTAN (?-1166/67).....	131
MEVLÂNÂ CELÂLEDDÎN-İ RÛMÎ (1207-1273).....	140
HACI BEKTAŞ-I VELÎ (1209-1271).....	148
YÛNUS EMRE (1240/41-1320/21).....	155
FÂTİH SULTAN MEHMED (1432-1481).....	162
EMÎR TİMUR GÜREGEN (1336-1405).....	170
ASAN KAYGI (1330-1450).....	182
УЛУГБЕК (МУХАММАД ТАРАГАЙ) (1393 - 1449).....	188
ALİ KUŞÇU (?-1474).....	194
NİZÂMÛ'D-DÎN ALİ ŞÎR NEVÂYÎ (1441-1501).....	201
YAVUZ SULTAN SELİM HAN (1470-1520).....	215
BÂBUR ŞAH (BÂBUR MÎRZÂ) (1851-1914).....	223

BARBAROS HAYREDDİN PAŞA (1473-1546) .....	239
PİRÎ REİS (1465/70-1553) .....	247
KÂNÛNÎ SULTAN SÛLEYMAN (1494-1566) .....	256
ŞEYHÛLİSLÂM EBUSSUÛD EFENDİ (1490-1574) .....	264
MÎMÂR SINÂN (1489-1588) .....	270
EBÛLGÂZÎ BAHADIR HAN (1603-1663) .....	277
KÂTİP ÇELEBİ (1609-1657) .....	287
EVLİYÂ ÇELEBİ (1611-1682) .....	292
ABILAY HAN (1771-1781) .....	300
MAHDUMKULU (MAGTIMGULI) (1733 ? - 1783 ?) .....	307
AHMED CEVDET PAŞA (1822-1895) .....	313
İSMÂİL BEY GASPIRALI (1851-1914) .....	320
ZİYÂ GÖKALP (1876-1924) .....	327
ЮСУФ АКЧУРА (1876-1935) .....	335
MUSTAFA KEMAL ATATÜRK (1881-1938) .....	346
MEHMED ÂKİF ERSOY (1873 - 1936) .....	364
MUSTAFA ÇOKAY (1890-1941) .....	373
МУСТАФА ЧОКАЙ (1890-1941) .....	381
DEDE KORKUT (...?-...?) .....	390
ЭРЕНАК БЕК (...? - ...?) .....	398
БАРСБЕК КАГАН (...?-...?) .....	409
СЫДЫКОВ ОСМОНААЛЫ (1879-1942) .....	419
БЕЛЕК СОЛТОНОВ (1878-1938) .....	429
ЖУСУП АБДРАХМАНОВ (1901-1938) .....	438
ИМАНАЛЫ АЙДАРБЕКОВ (1884-1938) .....	450
ЧЫҢГЫЗ АЙТМАТОВ (1928-2008) .....	458
CENGİZ DAĞCI (1919-2011) .....	468
Kitap İçinde Kullanılan Resimlerin İnternet Linkleri .....	473

## CENGİZ DAĞCI

(1919-2011)\*



Kırımlı bir Tatar Türkü olan Cengiz Dağcı, Gurzuf'ta doğdu. 22 Eylül 2011 tarihinde Londra'da vefat etti. Türkiye'nin girişimleriyle, kendisinden on üç yıl önce vefat eden eşi Regina Hanım'ın yanına defnedilmek yerine, ayrıldıktan sonra bir daha dönmediği vatanı Kırım'da Kızıлтаş (Krasnokamenka) köyünde 2 Ekim'de toprağa verildi.

### Âilesi

Babası kendi toprağını ekip biçen Emir Hüseyin Efendi, annesi Gurzuf'lu Emir Salih'in kızı Fatma Hanım'dır. Cengiz Dağcı, âilenin sekiz çocuğunun dördüncüsü olarak dünyaya geldi. Çocukluğu Kızıлтаş köyünde geçti. Kırım'da tüm topraklar devlete devredilip de kendi toprağında çalışan köylüler devlet adına çalışmak zorunda bırakılınca direniş başladı ve bu direnişi sürgünler takip etti. Artık toprak üretim aracı olarak ideolojinin hizmetine girmişti.

Sürgün edilenlerin içinde Cengiz Dağcı'nın babası da vardı. Onların çoğu geri dönemedi, ama Dağcı'nın babası bir süre sonra serbest bırakıldı ve memleketi Kızıлтаş'a geri dönmeyip Akmescit'e yerleşti. Savaş başlayınca memleketinden ayrılmak durumunda kalan Dağcı, Eylül 1942'de izin alarak Kırım'a gitti. Akmescit'teki âilesini ve Gurzuf'u ziyaret edip bir hafta sonra geri döndü. Dağcı bir daha Kırım'ı ve âilesini göremeyecekti, hatta âilesinden uzun yıllar haber alamayacak, 1944'te sürgüne gönderilen anne ve babasının sürgündeyken öldüklerini çok sonra öğrenecekti. Yedi kardeşinden ise sadece üçü 90'lı yıllarla başlayan geri dönüş hareketiyle Kırım'a dönebilecek, diğerleri sürgünde kaybolacaktı.

Savaş sırasında Varşova'da Regina Barbara Kleszko isimli Polonyalı kızla tanıştı ve bu kızla Avusturya'da bir mülteci kampında evlendi.

---

\* Prof. Dr. Gülden SAĞOL YÜKSÄKKAYA tarafından yazıldı (Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Edebiyat Fülketesi Türkoloji Bölümü).

### Eğitimi

Ailesi Kızıldaş'a taşınan Cengiz Dağcı, ilkokulu 1931 yılında burada bitirdi. Aynı yıl tutuklanarak sürgüne gönderilen babası serbest bırakıldığında Kızıldaş'a dönmeyip Akmesic'te çalışmaya başlayınca Cengiz de onun yanına gitti ve On İkinci Numune Mektebini ve On Üçüncü Tam Ortaokulunu bitirdi.

1938'de Akmesic Pedagoji Enstitüsü Tarih Bölümüne girdi. Ancak II. Dünya Savaşı çıkınca 1940 yılının sonlarında askere alındı, Odessa'daki subay okuluna gönderildi ve 1941 yılının ortalarında tank teğmeni olarak Ukrayna cephesinde savaşa katıldı. Aynı yıl Almanlara esir düştü ve Almanlar tarafından önce Ukrayna Kirovograd'daki esir kampına gönderildi, ardından da binlerce esirle birlikte Cehennem Kapısı olarak anılan Uman Kampına sürüldü. 1942'de Almanlar, kamplarda bulunan esirleri milliyetlerine göre ayırmaya başlayınca Dağcı, Türk esirlerden oluşan Türkistan Lejyonuna katılmak üzere Varşova'ya getirildi. Burada yaklaşık iki aylık bir eğitimden sonra subay oldu.

### Meslek Hayatı

İlk şiirleri, 1936 yılında On Üçüncü Tam Ortaokulunda öğrenim görürken *Gençlik Mecmuası* 'nda yayımlandı. O dönemlerde Nevai'nin iki şiirini de Kırım Türkçesine çevirdi. Tarih Bölümü öğrencisiyken bir yandan da gazetelerde çalışmaya başladı, şiir yazmaya devam ediyordu ve artık Kırım'da genç bir şair olarak tanınıyordu. Fakat sosyalist rejimin aydınları onu şiirlerinin temasından dolayı Sovyet gerçeklerinden habersiz olmakla ve mutlu Sovyet insanları arasında yer almamakla suçladılar. Bir dostunun isteği üzerine Sosyalizmin öğretilerine uygun bir şiir de kaleme aldı.

1939'da *Yangın* adlı hikâyesini kaleme aldı. Dağcı'nın şiirlerini de okumuş olan şair Ziyaeddin Cavtöbeli, bu romanı okuyunca ona şiir değil de hikâye yazması tavsiyesinde bulundu.

1955 yılında "Arkadaşım Maksut" adlı uzun hikâyesini yayımlanması için birkaç yayinevine gönderdi. Varlık Yayinevinin sahibi Yaşar Nabi Nayır, Dağcı ile iletişime geçerek bu hikâyenin bir kitap için kısa olduğunu söyleyince Dağcı, basıma hazır bir romanını ona gönderdi.

II. Dünya Savaşı çıkıncaya kadar Kırım'da yaşayan Dağcı, 1940 yılının sonlarında askere alındı, 1941'de esir düşünce çeşitli esir kamplarına gönderildi ve sonunda İngiltere'ye yerleşti. İngiltere'de lokantacılık yaparak geçimini sağladı. Bir yandan eserlerini kaleme alırken bir yandan da ağır işlerde çalışmak zorunda kaldı. 1953'te Fulham Road'da üç katlı bir ev alarak bu evin alt katını lokanta olarak işletmeye başladı. 1974 yılında ise eşiyle birlikte buradan ayrılıp Londra'da Wimbledon yakınlarındaki Southfields'e yerleşti ve orada da altı yıl lokanta işletti.

### Dili

Cengiz Dağcı'nın dili, Türkiye Türkçesine çok yakındı. Tek roman olarak

gönderdiği, ancak yayınevinde hacmi sebebiyle iki ayrı roman olarak basılan *Korkunç Yıllar* ile *Yurdunu Kaybeden Adam* romanlarının redaksiyonu Ziya Osman Saba tarafından yapıldı. Kırım'dayken bile Türkiye Türkçesiyle yazılan roman, dergi ve gazeteleri okuyan, Ömer Seyfettin'in hikâyelerinin dilinden çok etkilenen Dağcı'nın sonraki romanlarında redaksiyona gerek kalmadı.

*Benim durumumda yurt dediğin gerçekten dilden başka bir şey değildir. Bugüne dek düşünce özgürlüğümü koruyabildiysem dille koruyabildiğimdir; yurdumun toprağı, dağı, bağı, denizi, çiçeğı, böceğı, insanıyla yaşayabildiysem, dille yaşayabildiğimdir. Dilini umursamayan, özellikle yabancı bir ortamda dilini yitiren bir insan, dilden fazla bir şey yitirir. Yurdu ve insanları pörsüye pörsüye, ağara ağara, dönmemesine silinip gider onun gözlerinden ve yüreğinden. Gene de bir insan olarak yaşayabilir belki ama o artık kendi yurdunun insanı olamaz; içinde yaşadığı, dilini benimseyip kabul ettiği yabancı milletin insanı da olamaz. (Yansılar, II, s. 74.)*

### Edebi kişiliğı

Basılan ilk romanı olan *Korkunç Yıllar*, Dağcı'nın sanat anlayışının ilk izlerini taşır. O, Kırım'ın ve Kırımlıların dramını duyurduğu bu eserini, yaşanan trajedinin unutulmaması için kutsal bir görevi yerine getirir gibi yazar. Romanın başkarakteri Sadık Turan, büyük ölçüde Dağcı'nın yaşadıklarından yarattığı bir karakterdi. Dağcı, tezli roman sayılabilecek tarzını, roman tekniğı açısından basit bir kurgu ve açık, düz bir anlatımla gerçekleştirdi. İkinci romanı *Yurdunu Kaybeden Adam* ise bu romanın devamı niteliğindedir. Baş karakter yine Sadık Turan'dır, ama Sadık Turan artık Alman ordusunun bir subayıdır. Cengiz Dağcı bu romanda, Sadık Turan'ın yurdundan kopmasını, âilesiyle vedalaşmasını ve yaşadığı buhranları çarpıcı bir biçimde anlattı. Her iki roman da otobiyografik özellikler göstermektedir.

Kırım Türkleri I. Dünya Savaşı'nın ardından Alman işgalinden kurtularak bir süre rahat bir nefes aldılar, ama Mayıs 1944'te Stalin, Kırım Türklerini Almanlarla işbirliğı yapmakla suçlayarak sürgüne gönderdi. Trenler günlerce yaklaşık üç yüz bin Kırım Türkünü taşıdı. Trenlerdeki Kırımlıların yarısı son durağa gelmeden öldü. Dağcı'nın âilesi de sürülenler arasındaydı.

*Hatıralar*'ında bu trajedinin sadece kendi âilesine değil, her Kırımlı âilesinin başına geldiğini yazan Cengiz Dağcı, bir daha Kırım'ı ve âilesini göremeyecek, hatta uzun yıllar onlardan haber bile alamayacaktı.

1958 yılında basılan üçüncü romanı *Onlar da İnsandı*, Türk dünyası edebiyatlarının en büyük birkaç romanından biridir. *Anneme Mektuplar* adlı romanında ise şair, olağanüstü bir lirizme ulaşmıştır. 1988 senesinde kaleme aldığı bu roman, Türkiye Yazarlar Birliğı tarafından yılın romanı seçildi. Türk insanının Kırım'a karşı duyduğu hassasiyeti gösteren bu ödül, Dağcı'nın yüreğinde hissettiğı yalnızlık hissini az da olsa dindirdi.

Cengiz Dağcı'nın sadece çocukluğu ve ilk gençliğı Kırım'da geçmiş ol-

masına rağmen Londra'da günlük olaylar üzerine kaleme aldığı birkaç roman dışında yazdığı romanların tamamı Kırım üzerinedir. Onun misyonu, Kırım Türklerinin dramını dile getirmek ve gelecek kuşaklara aktarmaktır. Kırım Türklerinin zorla vatanlarından kopararak başka topraklara sürülmelerine, evlerinden, vatanlarından koparılmasına, bilmedikleri yerleri yurt tutmak zorunda kalmalarına, aydınlarının öldürülmesine şahit olan Cengiz Dağcı'nın eserlerinde toprak, var olmanın en önemli şartlarından biridir, kutsaldır, anadır, kültürdür, tarihtir, gelecektir. Dağcı için Kırım, kültürel anlamda varlığının biçimlendiği yerdir. İlk nefesini Kırım'da almış, âilesi, akrabaları, yakınlarıyla orada yaşamış, orada ağlamış, orada gülmüş, orada dünyayı tanımıştır. Kırım Türklerine uygulanan zulmü duygulu, hüznü, insanın yüreğini yakan bir üslupla kaleme alan Dağcı'nın bütün eserleri, ata toprağına bağlılığın hangi anlama geldiğini ve toprağına neden bağlanmak gerektiğini vurgulayan önemli metinlerdir. Kırım Türklerinin vatanlarına dönüşlerini de anlatan Cengiz Dağcı eserlerinde yurtlarını ellerinde tutmak için zorlu bir mücadeleyi seçen insanların erdemli tavırlarını anlattı. Türk okurunu Kırım'dan ve Kırım'da yaşanan büyük insanlık dramından haberdar etme konusunda hiçbir Kırmımlı Cengiz Dağcı kadar etkili olmadı. O, sahipsiz kalan, zulüm gören, katledilen Kırım Türklüğünün sesini, Türkiye'ye ve tüm dünyaya duyurmayı başardı. Ancak Cengiz Dağcı'nın Rus şovenizmine yönelik tespitleri bazı edebî çevrelerin hoşuna gitmedi ve eserleri görmezden gelindi. Hâlbuki romanlarında birtakım kurgu unsurlar bulunsa da anlattıkları tamamen yaşanmıştı ve gerçektir.

Edebiyat sahasında gurbet teması çok işlenen bir konu olmakla birlikte Cengiz Dağcı, Rus esaretini ve zulmünü en ağırından yaşayan bir Kırım Türküydü. Yakınlarının ve bütün halkının zorunlu bir göçe tâbi tutulduklarını gören, hayatını, yaşadıklarını, yaşananları anlatan Dağcı, gurbeti eserlerinde bir başka işledi.

### Eserleri

Cengiz Dağcı'nın yayımlanmış ve yayımlanmamış çok sayıda hikâyesi ve şiiri vardır. Aşağıda sadece kitapları listelenmiştir.

*Korkunç Yıllar*, İstanbul, 1956; *Yurdunu Kaybeden Adam*, İstanbul, 1957; *Onlar da İnsandı*, İstanbul, 1958; *Ölüm ve Korku Günleri*, İstanbul, 1962; *O Topraklar Bizimdi*, İstanbul, 1966; *Dönüş*, İstanbul, 1968; *Genç Temuçin*, İstanbul, 1969; *Badem Dalına Asılı Bebekler*, İstanbul, 1970; *Üşüyen Sokak*, İstanbul, 1972; *Anneme Mektuplar*, İstanbul, 1988; *Benim Gibi Biri*, İstanbul, 1988; *Yansılar 1*, İstanbul, 1988 - *Yansılar 2*, İstanbul, 1990 - *Yansılar 3*, İstanbul, 1991 - *Yansılar 4*, İstanbul, 1993 - *Ben ve İçimdeki Ben 5*, İstanbul, 1994 (Bu eserler, Cengiz Dağcı'nın hayatını, duygu ve notlarını, Kırım'a ve geçmişe olan hasretini içerir.); *Yoldaşlar*, İstanbul, 1992; *Ölüm ve Korku Günleri*, İstanbul, 1995; *Biz Beraber Geçtik Bu Yolu*, İstanbul, 1996; *Haluk'un Defterinden Londra Mektupları*, İstanbul, 1996; *Hatıralarda Cengiz Dağcı*, İstanbul, 1998 (Yaza-



rın kendi kaleminden hatıralarını içeren bu kitap, Yunus Kandım tarafından Kırım Tatarcasına aktarılmıştır: *Hatıralarda Çingiz Dağcı: Yazıcının Kendi Kaleminden*, Simferopol, 2000. Yunus Kandım, Dağcı'nın birkaç romanını da Kırım Tatarcasına aktararak Yıldız Dergisinde yayımlattı.); *Bay Markus Burton'un Köpeği*, İstanbul, 1998; *Bay John Marple'in Son Yolculuğu*, İstanbul, 1998; *Dönüş*, İstanbul, 2000; *Regina*, İstanbul, 2000; *Oy, Markus, Oy!*, İstanbul, 2000; *Onlar da İnsandı*, İstanbul, 2004; *İhtiyar Savaşçı*, İstanbul, 2005; *Rüyalarda: Ana ve Küçük Alimcan*, İstanbul, 2006.

TRT tarafından 2011 yılında yönetmenliğini Zafer Karatay'ın, metin yazarlığını Zafer Karatay ile İsa Kocakaplan'ın yaptığı Cengiz Dağcı belgeseli çekildi.

2014 yılında yazarın *Korkunç Yıllar ve Yurdunu Kaybeden Adam* romanları birleştirilerek *Kırımlı* adıyla Burak Cem Arlıer yönetmenliğinde sinemaya aktarıldı. Zaten yazarın tek roman olarak kaleme aldığı bu romanlar, yayımcının isteği ile ikiye bölünerek yayımlanmıştı. Dağcı'nın hayatı ve eserleri üzerinde doktora, yüksek lisans ve lisans tezleri yapıldı.

## KAYNAKÇA

- ÇETİN, Mustafa, “Cengi Dağcı Bibliyografyası 1: Eserleri”, 2009<http://www.cengizdagci.org/tr/cengiz-dagci-bibliyografyasi-2009-1-eserleri-deneme-surumu-dr-mustafa-cetin> (erişim tarihi: 08.01.2016).
- \_\_\_\_\_, “Cengi Dağcı Bibliyografyası 2: Hakkında Yazılanlar”, 2009 <http://www.cengizdagci.org/tr/cengiz-dagci-bibliyografyasi-2009-2-hakkinda-yazilanlar-deneme-surumu-dr-mustafa-cetin> (erişim tarihi: 08.01.2016).
- ÇONOĞLU, Salim, “Cengiz Dağcının Romanlarında Ata Mirası Toprağa Bağlılık”, *Karadeniz*, Yıl: 4, Sayı: 13, 2012, 11-25.
- KOCAKAPLAN, İsa, *Kırım'dan Londra'ya Cengiz Dağcı*, Damla yayınları, İstanbul, 1998.
- ŞAHİN, İbrahim, *Cengiz Dağcı'nın Hayatı ve Eserleri*, Kültür Bakanlığı yayınları, Ankara, 1996.